

Kulturpluralismens paradoxer

Aleksandra Ålund och Carl-Ulrik Schierup

The self-archived postprint version of this journal article is available at Linköping University Institutional Repository (DiVA):

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-45186>

N.B.: When citing this work, cite the original publication.

Ålund, A., (1992), Kulturpluralismens paradoxer, *Kulturella perspektiv - Svensk etnologisk tidskrift*, (1), 8–20.

Copyright: Föreningen Kulturella Perspektiv

Kulturpluralismens paradoxer

AV ALEKSANDRA ÅLUND OCH CARL-ULRIK SCHIERUP

Mångkulturalism är i dag en integrerad del i europeiskt politiskt liv. På somliga ställen har ett erkännande av kulturarv och bejakande av vidmakthållna etniska grupperingar utformats till en officiell och legitimerad politisk ideologi. På andra ställen spelar kulturpluralism – ideologiskt och politiskt – en oppositionell roll genom sitt hävdande av invandrades och etniska minoriteters grundläggande rätt till kulturell autonomi. Horace Kallen's (1924) legendariska vision om USA som en demokratisk och kulturpluralistisk "orchestration of mankind" har alltså kommit att få sina olika motsvarigheter också i samtida europeiskt politiskt liv. Varje instrument "genomspelar sitt eget tema och sin egen melodi i den gemensamma symfonin", skrev Kallen, och så förhåller det sig också i samhället "där varje enskild etnisk grupp utgör ett naturligt instrument, där dess temperament och dess kultur är ett eget tema och en egen melodi", och där alla harmonier, dissonanser och missljud samlas till en gemensam "civilisationens symfoni" (Kallen 1924:124-5).

Även om uppfattningen att kulturell valfrihet är en central förutsättning för en

demokratisk samhällsordning har kommit att bli vida utbredd, råder det ingen enig uppslutning bakom den mångkulturella utopins aktuella utformningar. Många samtida studier av förhållandet mellan å ena sidan kulturpluralistisk retorik och å andra sidan politisk praktik visar att orkestreringen av det mänskliga inte ter sig så helt igenom harmonisk. Vad mera är, tycks också det kulturella ha blivit till ett centralt ideologiskt slagfält i samtiden, relaterat till komplexa åtskillnader och konflikter, strukturellt förankrade i den moderna kapitalistiska världen (Wallerstein 1990). Sett ur detta perspektiv uttrycker kulturpluralismen en social realitet, där i nära samspel med det kulturellas politisering, en allmän kulturalisering av det politiska språket har ägt rum. Dominanta härskartekniker likaväl som olika former för motstånd mot en hegemonisk ordning uttrycks allt oftare i kulturella termer som åberopar etnisk säregenhet. Samtidigt tenderar, i konstitueringen av det moderna post-industriella västerländska samhället, artikuleringen av intressen och motsättningar kopplade till mera allmänna sociala kategorier att skjutas åt sidan.

1975 stadfästes mångkulturalism, symboliserad med slagorden "Jämlikhet", "Val-

frihet" och "Samverkan", som en viktig del i den svenska modellen för välfärdsstatlig politik. Svensk kulturpluralistisk invandrapolitik har gjort sig känd i Europa för sitt avståndstagande från en gästarbetarpolitik och sin respekt för invandrades egen kultur, sin ambitiösa strävan att förverkliga social jämlikhet mellan skilda befolkningsgrupper och reformer för att förse invandrare och etniska minoriteter med politiska resurser för medbestämmande. Internationell solidaritet har utgjort den manifesta grundvalen för ett välfärdsstatligt program för flyktingmottagning och integration.

Tillägget till den svenska konstitutionen om kommunal rösträtt för invandrare avsågs ge invandrare politisk medbestämmanderätt, samtidigt som det också skulle förstärka möjligheterna till autonom kulturell utveckling. Ett antal statliga utredningar har sysselsatts med att lägga en grundval för en medveten politik som skall motverka diskriminering och rasism. Invandrarkunskap har i olika utformningar, som utbildningskurser och informationskampanjer, understötts ekonomiskt av statliga myndigheter. Målet har varit att befrämja en anda av etnisk tolerans och en antirasistisk moral, såväl hos allmänheten som i offentlig debatt, i förvaltning och inom arbetslivet. På detta sätt har svensk politik sökt motverka ett segregerat samhälle och okontrollerade etniska konflikter. Lagstiftning och andra medvetna åtgärder skulle skapa en juridisk och moralisk grundval för "jämlikhet", "valfrihet" och "samverkan".

En omfattande moralisk och politisk konsensus kom att präglade det politiska livets olika partier från höger till vänster, fackförningens olika organisationer, övriga sociopolitiska intresseorganisationer och folkrörelser, liksom statliga och kommunala myndigheter på olika nivåer. En bred och stabil konsensus kring kulturpluralistisk

hållning och antirasistisk moral har beskrivits som vilande på en tolerant allmän opinion (Westin 1987) och en sobert respektfull massmedial täckning av invandrarfrågor. Idag tycks dock dessa premisser, tillsammans med den mångkulturella ideologin i det hela taget, ha kommit att undergrävas. Orsakerna till detta är mångsidiga.

Det föreskrivna jämlikhetsmålet rimmar illa med verklighetens diskriminering och en segmenterad kulturell arbetsdelning. Valfriheten uppträder i realiteten oftare som tvång till inordning än som ett socialt erkännande på egna villkor. Samverkan tycks begränsas av en utbredd byråkratisk kontroll och ett socioteknokratiskt övervakande.

Allt detta kan ses som exempel på att varje kulturpluralistisk ideologi och politisk praxis intimt hänger samman med den samhälleliga maktstrukturen och styrkeförhållandet mellan skilda sociala grupperingar. Kulturpluralismens öde visar också att jämlikhet, valfrihet och samverkan, i den politiska visionens möte med verkligheten, har kommit att tolkas i snäva termer av etnisk säregenhet. Sociala konflikter av mer generell karaktär har förskjutits eller förlagts till en kulturaliseringens ikonografi präglad av stereotypier och diffusa föreställningar om olikhet. En systematisk åtskillnad har visat sig ligga gömd och verksam i den mångkulturella ideologins egen diskursiva karaktär.

Spänningen mellan ideal och realitet tenderar att efterrationaliseras genom en pragmatisk realpolitikens språk och institutionella praktik. "Kulturer" och "etniska grupper" konstrueras som entydiga och institutionella kategorier i syfte att ordna en harmonisk kulturell mångfald. Men detta synsätt har på ett ganska omärkligt och subilt sätt glidit över till en allt mer uttalad uppfattning om etniska minoritetskulturer som främmande och oförenliga med ett modernt samhälle och såsom samhälleliga problem i sig. Denna

förskjutning har, under inverkan av konkreta och vardagliga problem och i mötet med välfärdsstatens allmänna kris, allvarligt kommit att ifrågasätta den politiska och moraliska enigheten kring en tolerant kulturpluralism och ambitiösa invandrarpolitiska mål.

Den inre spänningen i svensk kulturpluralism tycks driva den statliga politiken och byråkratiskt-administrativa hanteringen allt närmare en harmonisering med "Festung Europas" outtalade program för inre integration och yttre avgränsning. Samtidigt tenderar kulturalisering och problemideologisering att uttunna innebörden av minoritetens valfrihet och samverkan. Vi befinner oss i ett avgörande kritiskt ögonblick där alternativet till en utarmad kulturpluralism kräver en mera genomarbetad och nyanserad uppfattning om kultur, etnicitet och samverkan i ett mångkulturellt samhälle.

Argumentet i denna artikel bygger på resonemanget i vår bok *Paradoxes of Multiculturalism* från 1991. Här diskuterar vi flera exempel på inre spänningar förknippade med svensk kulturpluralism. Vi anknyter i boken till både svensk och internationell diskussion som på ett kritiskt sätt har påpekat samtida tendenser till kulturalisering inom ideologi, politik och forskning. Det sätt på vilket mångkulturellt och multietniskt har uppfattats inom vetenskap och samhällsideologi har ofta bidragit till segregation. En systematisk åtskillnad i kulturella termer mellan "vi" och "dom", "svenskar" och "invandrare", har lett till många negativa konsekvenser. Etnicitetens sociala dimensioner, klass- och statusjämlighet, har dolts av en ensidig fokusering på snävt definierade etniska grupper och kulturella skillnader.

Vår kritik av tendenserna till kulturalisering inom samhällelig ideologi och politik, offentlig debatt och forskning, innebär inte

att det kulturella skulle sakna vikt. Tvärtom har kulturstudier en växande funktion att fylla för en förståelse av det moderna samhällets komplexitet. Detta samhälle är kulturellt och etniskt blandat. Sociala relationer och maktförhållanden struktureras allt mer uttalat genom symboliska kommunikationsutbyten, kulturella till sin karaktär och påtagligt differentierade. Kulturforskningen kan spela en central roll och en ingående fördjupning av kulturförståelse och kulturbegrepp måste sättas högt upp på den vetenskapliga dagordningen.

Generositetens inskränkning

Ett mera "realistiskt", mindre ambitiöst och mera reserverat, tonfall har smugit sig in i den svenska statens officiella invandrarpolitiska utredningar och deklamationer sedan mitten av 80-talet. Så har till exempel valfrihetsmålet tagits upp till diskussion. Den uppfattning som nu förs till torgs är att etniska konflikter kan uppstå längs gränslinjen mellan invandrades valfrihet och grundläggande svensk moral- och rättsuppfattning (Regeringens proposition 1990:7). De övergripande invandrarpolitiska målen skall fortfarande ligga till grund för en ambitiös politik, men samtidigt uttrycks ett behov av att närmare specificera och omformulera valfrihetsmålet. Valfrihetsmålet uppfattas alltså som problematiskt. Propositionen föreslår att valfriheten bör utformas så att respekten för individens identitet och integritet, liksom möjligheter att utveckla sitt eget kulturarv, måste inskränkas till det som rymms inom vad som i det svenska samhället är grundläggande normer för mänsklig samvaro. Det viktiga i sammanhanget är dock kanske att samverkansmålet ambitiösa innebörd samtidigt på ett subtilt sätt kom-

mer att allvarligt begränsas (Karlsson 1990:13). Propositionen slår fast att den mångfald som invandringen har åstadkommit aldrig kan vara utan problem och konfliktrisker. Det är inte möjligt att skapa ett samhälle utan etniska eller andra konflikter (Regeringens proposition 1990:5-6). Mot denna bakgrund vill man hävda att fredlig samexistens baserad på ömsesidig respekt mellan individer och grupper duger gott som mål (ibid.:6). Samverkansmålet inskränks alltså betydligt. "Fredlig samexistens" är ett defensivt mål i kontrast till samverkansmålet offensiva och framtidsorienterade ambition. Denna förskjutning är på något sätt symptomatisk.

Den officiella politikens justeringar äger rum i en tid när den öppna rasismen uppenbarligen breder ut sig. 80-talets ökade invandring av flyktingar från tredje världen har förändrat det ideologiska klimatet i riktning mot ett slutet Europa. Här har i ökande grad inriktningen vridits mot en selektiv arbetskraftsimport från det östra och andra Europa, på tröskeln till ekonomiskt och socialt sammanbrott. Inställningen till och politiken visavi tredje världens flyktingar har parallellt härmed kommit att bli mer restriktiv och brutal. EG's yttre gränser har politiserats och täppts till med internationellt samordnade aktioner. Medelhavet har blivit till ett nytt Rio Grande (Tunander 1990) med flottpatruller som värn mot arbetsinvandrare från söder. Samtidigt med berlinmurens fall reses på nytt den gamla ideologiska muren mellan ett kristet Europa och den muslimska världen.

De orientalistiska stereotypiernas samtida roll och framtoning legitimerar en fortsatt dominans för europeiska ekonomiska och politiska intressen i en muslimsk värld i stark förändring. De fyller också den funktionen att legitimera ett undvikande av historiskt och moraliskt ansvarstagande för

proletarisering, utarmning och krigstillstånd. De stereotypa föreställningarnas politiska betydelse framstår tydligt i i förhållande till vad Blaschke och Greussing (1980) har betecknat som "tredje världen i Europa". De flyktingar och arbetsinvandrare som lyckas ta sig över gränsen till "Festung Europa" utsätts för en etnisk segmenterad och diskriminerande arbetsmarknad, samt en målmedveten politisk marginalisering. Samma typ av krafter är verksamma för att vidmakthålla en undertryckt arbetskraftstillgång bland andra generationens invandrare. I England, Frankrike, Tyskland, Italien och andra EG-länder tenderar muslimer och andra av tredje världens minoriteter att uppfattas som en femtekolonn och inre fiende. På samma sätt som på 50-talet utnyttjas denna inre fiende att uppamma kallt krig och cementera en politisk järnridå (Tunander 1990).

Nya populistiska och rasistiska partier, som Front national i Frankrike och Framstegspartierna i Danmark och Norge, söker stöd i en desillusionerad arbetarklass och småborgerlighet. De får sin ideologiska respektabilitet och legitimitet genom högerextrem intellektuell uppblåsning av en Europeisk civilisation. De kristna från Ural till Gibraltar skall förenas, återigen, mot hotet från den yttre och inre muslimska världen och fienden. Europeisk fundamentalism skall få ett fragmenterat Europa att hålla samman.

Sannolikt är det bara en tidsfråga innan Sverige blir en del av detta Neuropa. Detta påkallar en grundläggande och kritisk omprövning av svensk invandrings- och flyktingpolitik. Flyktingpolitiken karaktäriseras fortfarande av en uttalad solidaritet och generositet i offentliga deklamationer. Men flyktingmottagandet har sedan en tid utformats så att ett närmande till restriktivitet, selektivitet och inhuman brutalitet redan är

ett faktum. Denna trend har ingående kritiserats av Peter Nobel, före detta diskrimineringsombudsman, såsom varande dum, inhuman och helt utan solidariska inslag. Hans uppfattning är att den nya politiken leder till ett samhälle som erbjuder en skinnande supermarknad för vissa nationaliteter och en rigid polisstat för andra. Förändringarna ifråga ackompanjeras av en selektiv arbetskraftsimport från Östeuropa och invandrapolitikens allt större beroendeförhållande till ekonomiska konjunkturer (Ålund och Schierup 1991:21ff). Ytterligare ett inslag i den nya politiken är en begränsad form av gästarbetarsystem där internationella underleverantörer av arbetskraft exploaterar en växande och flytande arbetskraftstillgång av vad Robin Cohen (1987) kallar "de nya heloterna"; det vill säga en ny rättslös underklass, oskyddade av nationalstatlig och arbetsrättslig lagstiftning och reglering.

Sverker Åström, pensionerad högre statstjänsteman från utrikesförvaltningens och statsbyråkratins absoluta elitskikt, konstaterade med en egen artikel 1990 i *Dagens Nyheter* att Sverige väl både har en rätt och skyldighet att i sin politik på invandrapolitikens område sammanväga en rad sociala, ekonomiska, kulturella och politiska faktorer. Enligt hans mening är det varken olagligt eller omoraliskt att fundera i pragmatiska termer över en flyktings bakgrund och lämplighet för svenskt samhälle. Det är varken omoraliskt eller rättsstridigt att söka bedöma om en individ kommer från ett land eller en kultur vars seder och bruk är så väsensfrämmande att en någorlunda harmonisk anpassning till det svenska samhället är svår eller omöjlig, menar Åström. Häri ligger mer eller mindre uttalat en selektionsprincip, rättfärdigad i termer av "kultur", men byggd även på underliggande premisser om geografiskt avstånd och hudens pig-

mentering. På motsvarande sätt kan det enligt hans mening inte vara orättfärdigt att som selektionsprincip ta hänsyn till om den som knackar på dörren har en kompetens som Sverige bedöms ha behov av i arbetslivet. Dåvarande socialdemokratiska invandrarminister Maj-Lis Lööf uttryckte offentligt sin förtjusning över enligt hennes mening Åströms kunniga och briljanta problembeskrivning.

Åströms offentligt deklarerade uppfattning utgör ett exempel på hur kulturalisering både fungerar diskriminerande och som legitimering av en i ökande grad selektiv och exklusiv invandrar- och flyktingpolitik. När vissa kategorier av människor börjar betraktas som oönskade och extrema åtgärder föreslås för att bli kvitt desamma så blir det ideologiska och politiska klimatet omedelbart polariserat. Bara ett litet steg till innebär att de oönskade också uppfattas som mindre värda (se Albons' intervju med Peter Nobel 1990). En diskriminerande invandrapolitik vid gränsen kommer oundvikligen att legitimera rasism inom landets gränser, fortsatt diskriminering och en segmenterad arbetsmarknad efter kulturell och etnisk tillhörighet. Så sker redan.

En aktuell intervju med Jonas Widgren (Hall 1992), chef för världens första samordnings- och rådgivningsbyrå i flykting- och invandrarfrågor för länder inom OECD och tidigare statssekreterare hos Anita Gradin när hon var invandrarminister tycks bekräfta den gamla regeln att verkligheten oftast överträffar dikten; det vill säga hur dagens invandringspolitiska verklighet tycks vara på väg att överträffa de värsta skräckscenarier som kritiska debattörer 1990 målade upp med anledning av Åströms invandrapolitiska principdeklaration. "Sverige har tappat bort egoismen", hävdar Widgren beklagande, och har i dag "en allt för generös flyktingpolitik jämfört med andra län-

der". Istället för att låta asylsökande stanna utan tillräcklig anledning borde man istället starta med reglerad invandring, styrd av svenska ekonomiska intressen. Ekonomiska intressen bör konsekvent ges företräde framför humanitära hänsyn. Flyktingströmmarna från Öst bör, i enlighet med denna princip, systematiskt användas som en ekonomisk utvecklingsresurs för svenska intressen, konkluderar Widgren.

Orientaler ante portas!

Det moraliska fundament som svensk invandrings-, asyl- och invandrapolitik har vilat på håller gradvis på att upplösas. Bara för några år sedan skulle en öppet deklarerad diskriminerande uppfattning från en välrenommerad statsbyråkrats sida ha varit en omöjlighet. Vägen ligger nu allt öppnare för en på kulturalistiska åtskillnader baserad selektiv invandrings- och invandrapolitik. Kulturassistiska föreställningar om att kultur är något fixt och oföränderligt, att andra kulturer i grunden är annorlunda och artfrämmande, smyger sig in i vardagsspråk, offentlig debatt och praktiskt inriktad invandrar- och flyktingpolitik. Invandrarfrågor behandlas allt oftare i massmedia utifrån försåtliga insinueringar och dolda hotbilder om det främmande elementets störning av den sociala och moraliska ordningen (Ålund och Schierup 1991:47ff och 69ff). Följande pastisch (Jarkert 1990), utmålande sociala problem och förfall i göteborgsförorten Biskopsgården, kan tjäna som illustration av hur "det främmande" allt oftare beskrivs; på ett subtilt kulturassistiskt sätt, ungefär som när man i reklamslag lägger in dolda budskap appellerande till omedvetna kognitiva och psykiska djupstrukturer.

Många husfasader här ser hemska ut, färgen

runt fönstren är borta, regnvatten har runnit nerför ytterväggarna, eternitplattor och puts har lossnat, plåt och betong har rasat från balkongerna. Hålen i väggarna liknar kulhål, plywood sitter för tomma fönster, inte en entrédörr har låset kvar och vid vårt besök ekar arabmusik mellan husväggarna.

Parallellt med att invandring och flyktingmottagning i sig förknippas med sociala problem riktas också fokus allt mer uttalat på det individuella. Handplockning vid gränsen efter individuella resurser och anpassningsförmåga innebär en grundläggande förändring av de betingelser under vilka invandrare som kollektiv kan påverka sin situation och bevaka sina intressen. Det sociala problemet kulturaliseras samtidigt som dess strukturella förutsättningar och karaktär utdefinieras. Ideologiskt sett innebär denna förskjutning att etnocentrismen går hand i hand med en kulturdeterminism och att vad som växer fram är en modern variant av kulturrasism (Ålund och Schierup 1991:69ff).

På ett subtilt sätt har den offentliga debattens och meningens förändring under intryck av kulturaliserande problematiseringar allt sedan 80-talet kommit att förråas. En viktig fråga att resa är vart denna komplexa symboliska, liksom med den förbundna praktiskt politiska och gatuparlamentariska, förgrovnings leder. Kommer det samtida krispräglade svenska samhället, med ökande inslag av ojämlikhetsskapande fragmentering och segregering, med en tilltagande misstro mot transkulturell samverkan, att uppslutas kring nationalistiska föreställningar om etnisk renhet? Arne Ruth är en av dem som ser risken för kulturell apartheid som akut (Ruth 1986). Två slags populistiska strömningar hotar att smälta samman till en kraft som ideologiskt sett utmönstrar visionen om samverkan på basis av det som förenar och inte åtskiljer. Å ena sidan den

desillusionerade vänsterns "nya realism" som tar avstånd från sin 60-talsmässiga optimism om den mänskliga emancipationens möjlighet och rosenskimrande stereotyper av invandrare och invandring. Å andra sidan en "ny rasism" med sin nationalromantiska mysticism och repatrieringsfilosofi, där det svenska på ett stereotypt sätt konfronteras mot det främmande. Detta främmande uppfattas som i grunden annorlunda, oföränderligt och på ett allvarligt sätt hotande den egna särarten (a.a.).

En realpolitisk förändring

Invandrapolitiken har kommit att instrumentaliserats inom ramen för en allt mer uttalad realpolitisk hållning. Den tidigare hållningen, förkroppsligad i en retorik präglad av solidaritet och ansvar, en insikt i den ojämlika internationella arbetsdelningens sammanhang med socioekonomiska problem, etniska konflikter, krig och flyktingenskap, har allvarligt tunnats ut över hela den partipolitiska skalan. "Flyktingtrycket" definieras nu allt oftare i termer av så kallade "flyktingproducerande länder" (Arbetsmarknadsdepartementet 1990:49). Den politiskt-ideologiska förändringen har gått i riktning mot en instrumentell cynism, där människor i nöd betraktas ur marknadsekonomiska synpunkter. Selektionen av lämpliga invandrare och flyktingar kulturaliseras. Nära "grannar", europeiska och ljushyade, är välkomna, men inte de från "främmande kulturer", mörkhyade och oanpassningsbara. Denna systematiska åtskillnad penetrerar också i allt ökande utsträckning den institutionella handläggningen av flyktingfrågor, integrations- och arbetsmarknadspolitiken.

Gaunt och Olsson (1990) talar om ett grundläggande paradigmiskt skifte i svensk byråkratisk och institutionell praktik från

70-talet och framåt. Man kunde snarare kalla det ett realpolitiskt eller pragmatiskt skifte. Vad vi har upplevt är en institutionell rekonstruktion anpassad till de postmoderna villkorens socioekonomiska och kulturella förskjutningar. Den offentliga sektorns institutioner lever allt mera sitt eget liv. De "produkter" som man skall stå till tjänst med möter allt mer differentierade behov. Samtidigt som invandringen har gjort befolkningen heterogenerare föreligger också en strävan att integrera och kontrollera denna heterogenitet, rationalisera dess handhavande, med en ny institutionell ordning inom ramen för en praktiskt politiskt anpassad diskursiv förståelse. De nya erfarenheter och spänningar som invandringen har gett upphov till har också föranlett uppkomsten av en egen institutionell och professionell byråkrati.

Ett tydligt exempel på detta är framväxten av en byråkrati kopplad till flyktingmottagning, särskilt från och med slutet av 80-talet (Ålund och Schierup 1991:34 ff). Inordningen i det svenska har genom en komplicerad socialisationsprocess, ledsagd av psykisk stress och terapeutisk rekonstruktion, lett till en klientisering av många flyktingar (Olsson 1989, Westin 1990 och Kebrome 1990). Råmateriale flyktingar har institutionellt, under hårdhänt psykologiskt tryck och ifrågasatt subjektivitet, omformats och "civiliserats" så att det skall kunna "säljas" till svensk arbetsmarknad och svenskt folkhem (Gaunt och Olsson 1990:44). Det har, för att tala metaforiskt med Gaunt och Olsson, handlat om att strukturera en komplex produktion och fördelning av skilda kulörer (kulturer) till rätt hyllor i den samtida stormarknadens differentierade varuutbud. Den institutionella praktiken har genom etnifiering kommit att reproducera en i ökande grad differentierad och segregerad kulturell arbetsdelning (Ålund 1987, Ålund

och Schierup 1991:124 ff). Feuchtwang har om denna typ av processer påtalat att kategoriseringen av befolkningen i termer av kultur eller etniskt ursprung representerar en rasbunden kategorisering. En systematisk etikettering av "kulturer" fungerar i den institutionella praktiken som instrument för inplacering av dessa i bestämda fack. "Fack" hänförs i detta avseende till såväl boendeyrke som arbetsmarknad (Feuchtwang 1990:4).

Kultur som problem och botemedel

Kulturpluralismens öde, dess möjliga utformning, transformation och upplösningstendenser, hänger intimt samman med de ideologiska konfigurationer och sociala realiteter som en påbjuden och tolerant mångkulturalism är inbäddad i. Det problematiska, och paradoxala, är att den "nya realismen" liksom "nya rasismen" inte är helt skild från den kulturpluralism som officiell politisk ideologi och institutionell praktik fortfarande representerar. Tvärtom är det så att kulturpluralismens upplösningstendenser motsvarar de latenta tendenser som är inbyggda i den legitimerade mångkulturalismens egen djupstruktur. Såväl mångkulturalistisk tolerans och antirasism som intolerant rasism och ny realism talar inom ramen för samma diskursiva kategorier och förståelseram (jämför Feuchtwang 1990:4).

Kultur har på ett klichéartat sätt kommit att bli både ett uttryck för det problematiska och botemedlet mot detta problematiska. Premissen för detta består i att det kulturella uppfattas som en gemensam värdestruktur av närmast organisk eller genetisk karaktär. Sorteringen av skilda befolkningsgrupper efter kulturessens och i kulturaliserande termer är inbyggd i den dominerande vetenskapliga diskursen, men uppträder

även som ett centralt ideologiskt moment i det politiska livet, den socialteknokratiska administrationen och den offentliga diskussionen och opinionen.

Invandrare och etniska minoriteter lever i Sverige under relativt säkra ekonomiska och sociala villkor. Den svenska majoritetsbefolkningen har varit jämförelsevis informerad, upplyst och solidarisk. Intill senare tid har också invandrare i stort förskonats från öppna uttryck för populistisk rasism. I alla dessa avseenden har invandrare i Sverige befunnit sig i ett bättre läge än de i andra europeiska länder. Samtidigt har dock också det svenska samhällets kulturella mångfald visat sig vara en vertikal mosaik (Porter 1968) och karaktäriseras av en kulturellt hierarkisk arbetsdelning. Denna hierarki struktureras och reproduceras genom en kulturalistisk förståelse av etniska relationer, gemensam med den som har uppmärksamats och kritiserats i en rad europeiska länder.

Kulturarv, kulturell distans, kulturkonfrontation och kulturkollision har varit de begrepp genom vilka sociala ojämlikheter och konflikter har kommit att artikuleras med en underförstådd mening att det är avvikelser från normaliteten som är problemens rötter. Fokus har vanligtvis riktats mot invandrades funktionella integration, det vill säga deras anpassning till majoritetssamhällets normer och kultur. Det som har eftersträvat är en funktionell integration i en utsträckning som kunnat möjliggöra för gruppens medlemmar att fungera i samhället samtidigt som egen etnisk identitet i stort kunnat vidmakthållas (Widgren 1980:75) eller till en grad som möjliggjort en samlevnad mellan invandrare och "värdfolk" (Swedner 1971:143).

I sin praktiskt politiska utformning har den funktionella integrationspolitiken eftersträvat anpassning till redan existerande

institutionell ordning och dess krav. I de fall då en sådan anpassning visat sig vara bristfällig har en problematisering av invandrare inträtt med en hänvisning till deras kultur. Förklaringen till en låg grad av funktionell integration har sökts i invandrades avvikande kultur. Invandrarkultur har antagit ett janusansikte. Å ena sidan är det kulturella ett bagage, en resurs att bevara och utnyttja för positiv etnisk identitet, medvetenhet och socialt arbete. Å andra sidan är det kulturella också något socialt problematiskt som man måste hantera på ett disciplinerande sätt. Invandrare utsätts för olika samhälleliga auktoriteters och myndigheters uppsyn över marginella grupper och möter som ärenden den samhälleliga makten mycket nära. Ju fler akter i ärendet, desto mer undertryckt och tillbakaträngd. Denna institutionella maktutövning fyller en viktig funktion. Negativ berömmelse för de främmande och minoritetsmässiga fyller funktionen att hålla vanliga medborgare i schack inom den normativa ordningens ramar och att förhindra politisk, social och kulturell olydnad (Heede 1989).

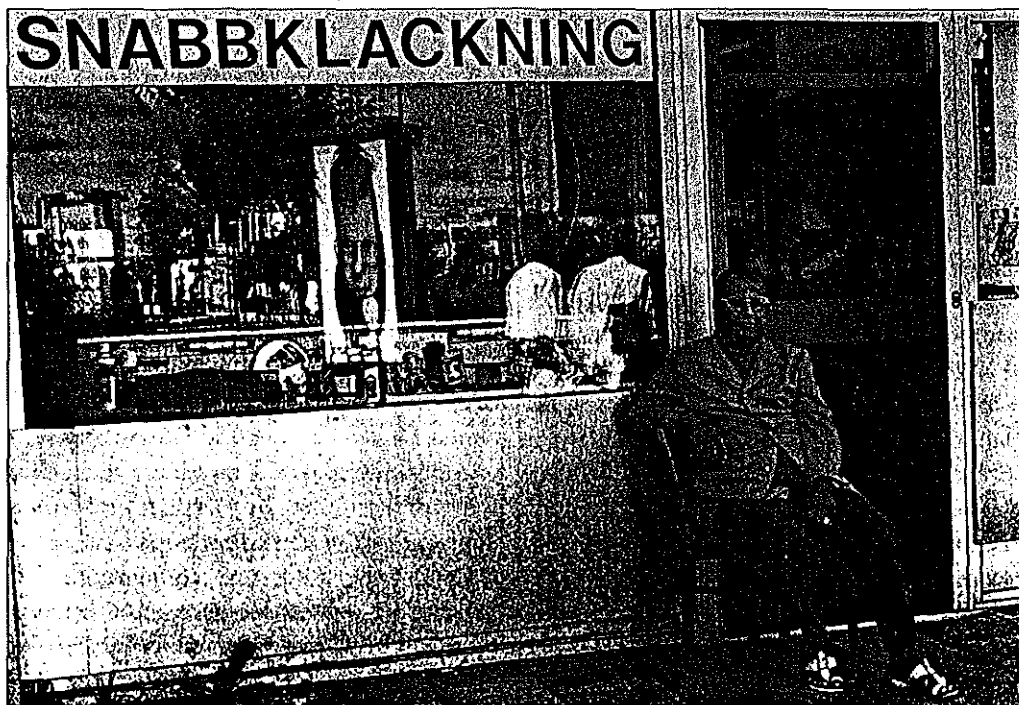
Kulturalism som ideologisk föreställning fungerar som en sofistikerad mekanism för social kontroll och konflikthantering. Efter femton års officiellt sanktionerad mångkulturalism har den institutionella ordningens olika förgreningar och professionella lärt sig sin läxa. Fokuseringen på det kulturella står för en maktutövning som är högst sofistikerad, psykologiskt operativ och beroende av sociologisk och antropologisk kunskap. Den vetenskapliga legitimeringen av invandrarpolitiken och dess institutionella praxis har varit central. Inom invandrarforskningen har den konventionella inriktningen varit mot studier av invandrades egen kultur. Socialvetenskapen har varit med i leken och på sätt och vis blivit en del i reproduktionen av invandrarproblemet (Grillo

1985). Svensk invandrarforskning har traditionellt stått den tillämpade byråkratiska handläggningen mycket nära (Peura 1983) i sin ambition att upptäcka, kategorisera, organisera och kontrollera mångkulturalismens processer (Fred 1983).

Parallellt med att de samhälleliga kontrollmekanismerna blivit allt mer indirekta och ogenomskådliga har också en insikt i den institutionella ordningens ideologiska innebörd blivit allt viktigare (Grillo 1985, Mullard 1985 och Hannerz 1983). Det är inom ramen för denna typ av ideologiska system som invandrare och deras kultur artikuleras som problem. Det sätt på vilket problemen uppfattas och hanteras bestäms av hur ideologiska system utformas och reproduceras. Skilda tider och sociala betingelser har sina egna bestämda sanningar, vilka ingår i det specifika härskandet som vid varje tillfälle skall garantera den sociala ordningen. Givna sanningars egen raison d'être är dold eller gömd. Samtidens vetenskapliga kulturdiskurs har ingått som en central del i konstruktionen av vår tids sanningar. Den kulturalistiskt bestämda negativa berömmelsen för det avvikande har varit av strategisk betydelse för det samtida blandkulturella samhällets dolda maktutövning.

Kritisk kulturforskning kontra kulturalisering

Det är inte kulturstudier i sig som genererar de konsekvenser som vi har påpekat. Vad som är nödvändigt att markera är snarare en mycket viktig distinktion mellan å ena sidan en kritisk kulturforskning och å andra sidan de tendenser till kulturalisering av socialt förankrade sociala spänningar, ojämlikheter och konflikter som vi ovan har nämnt. Ett avståndstagande från kulturalistisk förståelse och förklaring får inte leda till ett förkastande av "kultur" eller "etnicitet" som centra-

Den svenska skomakarkåren förnyas. Foto: Adina Ehn.

la vetenskapliga tanke kategorier eller begrepp.

Inte minst i det massmediala kommunikationsamhället med dess täta och differentierade symbolflöden måste det kulturella och etniska begreppsliggöras på ett medvetet sätt, bland annat därför att etnisk mobilisering kring egen identitet och egna politiska strategier är av central betydelse. Framväxten av en gemensam massmedial världskultur betyder inte att den kulturella likformigheten är dominerande. I Europas och Sveriges storstäder möter vi en differentierad "flow of meanings" kopplad till en "organization of diversity rather than ... replication of uniformity" (Hannerz 1987:1, se också Hannerz 1992 och Ehn 1992). Denna organisation tar sig skilda sociala och kulturella uttryck, allt från etnisk enklavering till kosmopolitisk identitet.

Kulturforskningen har haft en tendens att fokusera på det etniskt skilda på bekostnad av det transetniska och blandkulturella. Samtidens kulturella differentiering går dock ofta tvärs över etniska gränser, samtidigt som politiska och ekonomiska intressen skär rakt över traditionella och invanda åtskillnader i termer av kulturell egenart. Mångfaldens levande uttryck i multietniska och kosmopolitiska förorter i Stockholm, liksom i många andra europeiska storstäder, pekar på överskridningar av sociala och kulturella gränser. Dessa processer måste studeras som en dynamisk artikulering av och samspel mellan tradition och modernitet (Ålund och Schierup 1991:89 ff). Gränsöverskridande kulturbygge, transkulturell identitet, variationsrik expressiv kulturyttring och så vidare bygger på kreativt bruk av det förflutnas sym-

boler och traditionalismer. Ett brottande här och nu, förbundet med dagens antagonismer och konflikter, relateras ofta till det förflutnas spöken och rötter, men betyder även försoning mellan olika livsformer, nya kombinationer av tanke och liv och emancipatoriska livsstrategier. Här kan vi finna politiska alternativ och vägar framåt mot nya mångkulturella och transetniska samlevnadsformer.

Vad som krävs är ett överskridande av den statiska kulturförståelse som i så stor utsträckning har dominerat forskning och institutionell praktik. Den hegemoniska och puristiska definitionen av kultur har utgjort den ordningsprincip som strukturerat den samtida mångkulturella samhällsscenen. Denna måste allvarligt och kritiskt ifrågasättas. Dess överskridande handlar om att omformulera innebörden av kultur och aktörskap (Ålund och Schierup 1991:137). Många andra har efterlyst ett liknande analytiskt arbete (se till exempel Archer 1989). Här måste vi komma vidare i diskussionen om det mångkulturella och transetniska samhällets dynamik och möjligheter. Den diskursiva kulturförståelse som behövs är en som inte längre förstår det kulturella som en inre egenskap eller storhet av etnisk sär egenhet, utan som den sfär eller det förmedlingsutrymme som handlar om aktörens möte med det strukturella under den sociala omvandlingens skiftande premisser.

Översättning: Lars Göran Karlsson.

Litteratur

- Albons, Birgitta, 1990. "Ett frö till rasism: Peter Nobel är starkt kritisk mot regeringens flyktingpolitik". I: *Dagens Nyheter*, 19 februari 1990, s. A7.
- Arbetsmarknadsdepartementet, 1990. *En sam-*

- manhållen flykting- och immigrationspolitik*. Stockholm.
- Archer, Margaret, (1988) 1989. *Culture and Agency. The Place of Culture in Social theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baldo, Catarina, 1989. "Begår invandrare fler brott än svenskar?". I: *Svenska Dagbladet*, 24 april 1989, s.18.
- Blaschke, Jochen & Greussing, Kurt, 1980. *"Dritte" Welt in Europa: Probleme der Arbeitsmigration*. Frankfurt am Main: Syndikat.
- Cohen, Robin, 1987. *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*. Research in Ethnic Relations Series. Avebury: Gower.
- Dench, Geoffrey, 1986. *Minorities in the Open Society: Prisoners of Ambivalence*. London and New York: Routledge & Kegan Paul.
- Edman, Stefan, 1990. "Sverige måste in i EG". I: *Dagens Nyheter*, 3 september, 1990, s. A4.
- Ehn, Billy, 1992. "The Organisation of Diversity: Youth Experience in Multi-Ethnic Sweden". I: Daun, Å. Ehn, B. & Klein, B. *To Make the World Safe for Diversity*. Botkyrka: Invandrarminnesarkivet.
- Feuchtwang, Stephan, 1990. "Racism: territoriality and ethnocentricity". I: Cambridge, Alrick, X. & Feuchtwang, Stephan, (eds.), *Antiracist Strategies*. Research in Ethnic Relations Series, s. 3-26. Avebury: Gower.
- Fred, M. A., 1983. *Managing Culture Contact - the Organization of Swedish Immigration Policy*. EIFO English Series, report, no. 6.
- Gaunt, David & Olsson, Erik, 1990. "Ett folkhem för alla?". I: *Invandrare och Minoriteter*, no 5-6, s. 38-44.
- Gilroy, Paul, 1987. *There Ain't No Black in The Union Jack*. London: Hutchinson.
- Grillo, R.D. 1985. *Ideologies and Institutions in Urban France - the Representation of Immigrants*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, Gunilla von, 1992. "'För lätt få asyl i Sverige'. Svensk OECD-chef för tidsbegränsad invandring från östländer". I: *Svenska Dagbladet*, 14 april, 1992, s. 6.
- Hammar, Thomas, (ed.), 1985. *European Immigration Policy: A Comparative Study*. Comparative Ethnic and Race Relations Series.

- Cambridge: Cambridge University Press.
- Hannerz, Ulf, 1983. *Över gränser*. Stockholm: Liber.
- Hannerz, Ulf, 1987. "Cosmopolitans and Locals in World Culture". Paper for the First International Conference on the Olympics and East/West and South/North Cultural Exchanges in the World System. Seoul.
- Hannerz, Ulf, 1992 "Stockholm: Doubly Creolizing". I: Daun, Å. Ehn, B. & Klein, B. *To Make the World Safe for Diversity*. Botkyrka: Invandrarminnesarkivet.
- Heede, Dag, 1989. "Selvforvaltning? Pas på: Det går glimrende allerede". I: *Information*, 20 april 1989.
- Hirdman, Yvonne, 1989. *Att lägga livet till rätta*. Stockholm: Carlssons.
- Jerkert, Björn, 1990. "Lång väntan på upprustning". I: *Dagens Nyheter*, 6 september, 1990, s. A18.
- Karlsson, Lars Göran, 1990. *Samverkan - samordning - service. Om lokal och praktisk flyktningmottagning i omvandling*. Research report, Department of Sociology, University of Umeå.
- Kebrome, Fezume, 1990. "Objekten som subjekt: flyktingskap och flyktningmottagande, Den egna rösten - De egna villkoren. Om mänskligt liv i skuggan av samhällslik flyktningpolitik". Report no. 1, Institute of Applied Psychology, University of Umeå.
- Mendes, Tony, 1990. "'Ett ruttet system' - Socialdemokratisk invandrarpolitik förvandlar flyktningar till hjälplösa bidragstagare". I: *Dagens Nyheter*, 2 juni 1990, s. A4.
- Mullard, Criss, 1985. *Race, Power and Resistance*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Naumann, Cilla, 1989. "Utlänningar ofta gärningsmän". I: *Dagens Nyheter*, 2 oktober, 1989, s. 6.
- Nobel, Peter, 1990. "Mycket har gått snett". I: *Dagens Nyheter*, 8 september, 1990, A4.
- Peura, Markku, 1983. "Invandrar- och minoritetsforskning ur minoritetspolitisk synvinkel". I: Peura, Markku (red.). *Invandrarminoriteter och demokratisk forskning, Seminarium på Hanaholmen i Helsingfors 1981-11-09-11*. Stockholm: Riksförbundet Finska Föreningar i Sverige.
- Porter, John, 1968. *The Vertical Mosaic: Analysis of Social Class and Power in Canada*. Toronto: University of Toronto.
- Regeringens Proposition 1989-90/86, Om åtgärder mot etnisk diskriminering m.m. Stockholm: Riksdagen, 1990.
- Ruth, Arne, 1986. "Myten om kulturell apartheid". I: *Dagens Nyheter*, 30 november, 1986, s. 4.
- Swedner, H, 1971. *Om finkultur och minoriteter. Tio essayer*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Tunander, Ola, 1990. "Vi bygger en ny mur". I: *Dagens Nyheter*, 30 augusti, 1990.
- von Kreitor, Nikolaj K, 1980. *Minoritet, Kultur, Identitet*. Stockholm: Invandrarförlaget.
- Wallerstein, Immanuel, 1990. "Culture as the Ideological Battleground of the Modern World-System". I: *Theory, Culture and Society*, vol. 7, no. 2-3, s. 31-56.
- Westin, Charles, 1987. *Den toleranta opinionen: Inställningen till invandrare 1987*, Report no. 8, Stockholm: DEIFO.
- Westin, Charles, 1990. *Encounters. The Uganda Asians in Sweden*, Report no. 14, Stockholm University: Centre for Research in International Migration and Ethnic Relations.
- Widgren, Jonas, 1980. *Svensk invandrarpolitik*. Lund: Liber.
- Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik, 1991. *Paradoxes of Multiculturalism: Essays on Swedish Society*. Research in Ethnic Relations Series. Avebury: Gower.
- Ålund, Aleksandra, 1987. *The Swedish "Vertical Mosaic": European Migrants and the Echo from America*. Report No. 12, English Series, Uppsala: the Study of Power and Democracy in Sweden. Uppsala.
- Åström, Sverker 1990. "Sätt tak på invandringen". I: *Dagens Nyheter*, 25 augusti, 1990.